

نظام تعلیم و تربیت اسلامی

برای دانشجویان دانشگاه فرهنگیان پردیس علامه امینی تبریز

مدرس: دکتر عزیزعلی دهقانی

تعلیم و تربیت برای بشریت نه به عنوان موضوعی نوظهور بلکه به عنوان مسئله ای با قدمت آفرینش انسان ، همواره بوده است. فلسفه ی بعثت پیامبران نیز بر اساس نیاز انسان به هدایت روشن می شود ، اما آنچه اهمیت دارد مورد توجه شناخت کامل انسان و تنظیم نظام تربیتی متناسب با فطرت اوست ؛ اهمیت این موضوع زمانی مشخص می شود؛ که امروزه شاهد شکست و ناکارآمدی بسیاری از مکاتب تربیتی به دلیل نگاه مادی به انسان و عدم شناخت کامل او هستیم. اما چه برنامه ای با چه ویژگی هایی می تواند هدایتگر انسان به سعادت باشد موضوعی است که درگزینش نظام تربیتی و آموزشی مطرح می شود . کامل ترین برنامه ی تربیتی ازسوی آفریننده انسان با در نظر گرفتن ویژگی هاو فطرت انسان تدوین شده است ، درکلاس قراربود تاتعلیم وتربیت رابراساس آیات الهی مورد بررسی قراردهیم ،امابه خاطر بیماری این امرمحقق نشد دراینجامطالبی که درمورد فرهنگ وویژگیهای انسان،ونظام تعلیم وتربیت واهداف تعلیم وتربیت مطالبی جهت مطالعه بیان کنم امیدوارم مفید واقع گردد.

بخش اول:فرهنگ

فرهنگ به معنای راههای زندگی یک جامعه ذکر شده است (منظور از راههای زندگی جامعه شیوه های مختلفی است که اعضای یک جامعه در تمام شئون زندگی جمعی اتخاذ می کنند مانند شیوه پختن ، لباس پوشیدن، حکومت ، آموزش و) . در تعریفی دیگر فرهنگ شامل امور و اشیائی است که انسان بتدریج آموخته ، خلق کرده و به آنها پی برده است

اجزای فرهنگ: ۱- ابزار و تکنیک با روش ۲- نظم اجتماعی و نهادهای آن ۳- ارزشها یا آنچه مردم یک جامعه

بدان اعتقاد دارند.

عناصر فرهنگ: ۱- عناصر عمومی (امور و رفتار مشترک میان مردم یک جامعه)مانند وحدت میان جامعه ۲- عناصر

تخصصی (اعمال و رفتاری که در میان اعضای گروههای خاص ظاهر می شود.)مانند برنامه های آموزشی حرفه ای در

سطح متوسطه و عالی ۳- عناصر اختراعی (راهها و امور تازه ای که بتدریج از سوی یک فرد یا افراد محدود در جامعه مطرح می شوند و ممکن است شیوه زندگی مردم را در پاره ای از شئون اجتماعی تغییر دهند.) مانند تشویق افراد به اندیشیدن و آزاد اندیشی در زمینه های مختلف

تعلیم و تربیت و میراث فرهنگی

سه وظیفه مهم مراکز آموزشی در برابر میراث فرهنگی چیست؟ ۱- معرفی و انتقال میراث فرهنگی ۲- ارزیابی میراث فرهنگی ۳- گسترش میراث فرهنگی

فرهنگ اسلامی

اسلام به عنوان دینی یا تنها دینی که تمام شئون حیات انسانی را در بر می گیرد خود از فرهنگی غنی و پر بار برخوردار است . این فرهنگ مبتنی بر وحی است و از تعالیم الهی نشأت می گیرد

علل استقبال مردم ایران از آیین اسلام ۱- سعه صدر اسلام ۲- جنبه مردمی بودن اسلام ۳- جنبه عقلانی بودن اسلام مسئله اصلی تعلیم و تربیت

مسئله اساسی در تعلیم و تربیت جدی تلقی کردن امر تعلیم و تربیت است . در گذشته خانواده ها برای با سواد شدن فرزند انشان آنها را به مدرسه می فرستادند و کار معلم انتقال مطالب موجود در ذهن دانش آموزان بود ولی اکنون خانواده ها فرزند خود را برای تربیت باید به مدرسه بفرستند و کار معلم تربیت شاگرد و تغییر رفتار اوست . نکات ضروری در مورد فلسفه آموزش متوسطه (آماده کردن افراد برای رفتن به دانشگاه)

۱- در هیچ جای دنیا همه فارغ التحصیلان متوسطه بلا فاصله به دانشگاه نمی روند ۲- هیچ جامعه ای نیاز ندارد تمام فارغ التحصیلان دوره متوسطه به دانشگاه گسیل دارد ۳- دانشگاهها بیش از ۷ یا ۸ درصد داوطلبان را نمی توانند بپذیرند. ۴- چند درصد فارغ التحصیلان متوسطه را می توان بلافاصله پس از فراغت تحصیل وارد بازار کار شوند. (تغییر برنامه متوسطه از لحاظ شکل و محتوا)

آموزش عالی

دو هدف اصلی آموزش عالی ۱- ارائه خدمات ۲- گسترش رشته های علمی از طریق تحقیق اهداف آموزش عالی ۱- حفظ سنتهای علمی ۲- تربیت متخصصان ۳- تربیت عمومی ۴- توسعه میراث فرهنگی ۵- تاسیس مراکز تخصصی ۶- حل مسائل جامعه ۷- تربیت معلم

ارکان اساسی برنامه آموزشی تربیت معلم (بالا بردن سطح معلومات معلمان تا دوره لیسانس) چیست؟

۱- آشنایی با اصول تعلیم و تربیت و روانشناسی ۲- آگاهی از فرهنگ و معارف اسلامی ۳- تبحر داشتن در رشته های

درسی ۴- برخورداری از اطلاعات عمومی

بخش دوم: ویژگی انسان

۱- آگاهی از رفتار خود ۲- برخورداری از نیروی تفکر

انسان پیوسته از نیروی تفکر در برخورد با مسائل استفاده نمی کند گاهی به جای تفکر به تقلید دست می زند . در رفتار اجتماعی ظاهراً یک جبر و نا آگاهی مشاهده می گردد. انسان بتدریج می تواند از آنچه انجام می دهد آگاه باشد و این آگاهی یکی از نشانه های رشد شخصیت فرد است . از سوی دیگر زندگی انسان با مسائل و مشکلات همراه است .

برخورد با مسائل این قدرت را در انسان رشد می دهد انسان برای ادامه حیات مجبور است از نیروی تفکر استفاده کند . مقایسه اسلام با نظامهای موجود در شرق و غرب

بعضی از نظامهای فکری افراد را چه در زندگی شخصی و چه در حیات جمعی محصول محیط تلقی می نمایند و نقش برای آگاهی انسان در رشد و تکامل خود قائل نیستند. نقص دیگر نظامهای تربیتی محدودیت دید آنها در برخورد به مسائل است که ناشی از برداشت آنها از ماهیت انسان است. آنها جنبه های مختلف شخصیت انسان را از نظر دور می دارند. بعضی جنبه زیستی یا فیزیولوژیک را پایه رفتار آدمی تلقی می کنند(قرار دادن انسان همسطح حیوان) بعضی دیگر جنبه اجتماعی را پایه رفتار آدمی تلقی می کنند(نادیده گرفتن فردیت و استقلال فرد). در پاره ای از نظامها جنبه های مادی حیات انسان در درجه اول اهمیت قرار می دهند و گروهی جنبه معنوی مهم تلقی می شود . در میان گروهی جنبه فردیت فرد مورد توجه قرار می گیرد و جنبه اجتماعی را نادیده گرفته می شود. در چنین شرایطی طرح نظام فکری اسلام جالب است این نظام نه از تمام جهات با نظامهای دیگر شباهت دارد و نه تلفیق یا التقاطی از نظامهای مختلف است. نظام فکری اسلام به صورت کلی جنبه تربیتی دارد در این نظام نه فرد به تنهایی مورد نظر است و نه جمع . فرد آزاد است اما آزادی او هماهنگ با مقام والای انسانی است و در عین آزادی فرد مکلف و مشمول است . او می تواند از نتیجه کار و کوشش خود بهره مند شود به این شرط که با منافع جمع برخورد نداشته باشد فرد علاوه بر داشتن اختیار و آزادی در برابر جمع احساس مسئولیت می کند. در اسلام تامین ضرورت زندگی برای افراد جزء وظایف جامعه است . جامعه باید رفاه فرد را تامین کند و موجبات پیشرفت را فراهم کند

بخش سوم - نظام تربیتی اسلام

ویژگیهای نظام تربیتی اسلام ۱- جنبه الهی ۲- جنبه هدایتی ۳- جنبه پویایی ۴- جنبه عقلانی ۵- جنبه انقلابی

اول: جنبه الهی (تربیت اسلامی تربیتی الهی است و طبق آنچه در قرآن مجید آمده است در مورد همه افراد بشر چه

(.....پیامبران و چه افراد عادی اعمال شده است. - سوره بقره آیه ۳۰- علق آیات ۱-۵- انبیاء آیه ۷ و

کامل بودن تربیت الهی (جامعیت - معنویت - عدم محدودیت) تربیت الهی تمام جنبه های شخصیت آدمی مورد

توجه است. تعالیم دینی چون از مبدا الهی نشأت می گیرند تحت شرایط زمانی یا مکانی یا اجتماعی و بطور کلی زیر

. نفوذ یک یا چند عامل قرار ندارند و هیچ نوع محدودیتی در مورد آنها قابل تصور نیست

سازگاری با فطرت آدمی (توجه به تمام ابعاد شخصیتی انسان) {عاطفی، مادی، معنوی، اجتماعی، عقلانی، کنجکاوی و

حقیقت جویی و...} تربیت الهی راه را برای رشد و تکامل دائمی و نامحدود انسان هموار می سازد و از این جهت

انسانی را که فطرتا کمالجو و ترقی طلب است راضی می کند

جاودانی ساختن حیات آدمی اتصال به مبداء اعلا و از او بودن و بسوی او حرکت کردن، حیات انسان را جاودانه می

سازد. مکتبهای غیر الهی حیات انسان را به فاصله میان انعقاد نطفه و مرگ محدود می سازند

تربیت الهی و سعادت ابدی تربیت دینی نه تنها انسان را در این دنیا به فضائل معنوی و اخلاقی می آراید، بلکه با

ارتباط دادن فرد به مبدا هستی و سوق دادن او بسوی این مبدا سعادت دائمی او را تامین می کند

دوم: جنبه هدایتی

(.....در قرآن مجید وسایر متون اسلامی خداوند متعال بعنوان هادی و راهنما معرفی شده است. سوره شوری آیه ۵۳ و)

هدایت الهی هم جنبه تکوینی دارد و هم جنبه تشریعی

هدایت تکوینی (در مورد همه موجودات یا به عبارت دیگر در مورد کل جهان آفرینش صورت می گیرد. تمام

(مخلوقات از سنتهای الهی پیروی می کنند. آیات ۱۲ سوره فصلت و ۵ سوره طه

(هدایت تشریعی) (بوسیله پیامبران صورت می گیرد. قرآن مجید به بهترین وجه انسان را هدایت می کند

هدایت انسان

از طریق قوایی که در وجود انسان آفریده است ۱ (قوه عقل) ۲- از طریق پیامبران گرامی

خداوند انسان را از طریق پیامبران هدایت کرده است و او را به تفکر و تعقل درباره آفرینش جهان ترغیب می کند این انسان است که با استفاده از تعالیم الهی و قدرت عقلانی خود راست را انتخاب کند و موجبات رشد و تکامل و سعادت خویش را فراهم سازد (این مبین این است که دین الهی بر انسان تحمیل نمی شود

هدایت و تعلیم و تربیت

بسیاری از متخصصان تعلیم و تربیت ، هدایت و تعلیم و تربیت را در مفهوم مترادف تلقی می کنند به سخن دیگر تعلیم و تربیت را همان هدایت فرد یا جامعه تلقی می کنند. هدایت مفهوم گسترده ای دارد و با امرکردن ، توصیه کردن، موعظه کردن، تلقین کردن، متفاوت است. هدایت یعنی کمک به فرد برای شناختن خود و محیط خویشتن است در صورتی که در امر کردن خواسته می شود کاری طبق دستور و در توصیه کاری بدون اجبار انجام گیرد در موعظه انجام کاری معین به فرد گوشزد می شود و در تلقین نظری به فرد تحمیل می گردد و فرصت تعقل و تفکر را از فرد سلب می کند. هدایت فرد در جنبه های مختلف رشد شخصیت یعنی جنبه های عقلانی، اجتماعی، عاطفی و بدنی می باشد. اگر رفتار فرد را تحلیل کنیم می توانیم جنبه های ایمانی و اعتقادی را از جنبه های دیگر متمایز سازیم علل مورد توجه قرار نگرفتن بعد ایمانی از طرف روانشناسان چیست؟

۱-پاره ای ای از روانشناسان تصور می کنند بعد ایمانی جنبه ذهنی دارد و فاقد پایه عینی است. ۲. زمینه ذهنی روانشناسان و پذیرش فرضیهایی است که خود در بیشتر موارد جنبه وهمی و غیر منطقی دارد. ۳. بررسی و توضیح تمام اعمال و رفتار انسان بوسیله جنبه بدنی یا زیستی ۴. بررسی بعد ایمانی کار رهبران دینی یا متکلمان است بعد ایمانی در قرآن

انسان بعنوان جانشین خدا در زمین

آفرینش انسان از خاک و دمیدن روح الهی در انسان

آفرینش انسان به نیکو ترین صورت وجود

آفرینش انسان از نطفه و سپس برخورداری ساختن او از چشم و گوش و عقل و هوش

.....نفس مطمئنه (سرانجام انسانهای مومن و متعبد)و

جنبه عقلانی

انسان موجودی است که می تواند از رفتار خود آگاه باشد و از نیروی تفکر نیز برخوردار است و در حد وسیع تحت نفوذ جنبه عقلانی شخصیت خود قرار دارد و جنبه های اجتماعی و عاطفی نیز در حد وسیع تحت نفوذ جنبه عقلانی قرار دارد. در اسلام جهل و نادانی بزرگترین فقر تلقی می شود و به کسب علم و دانش تاکید فراوان شده است. علم همسر مومن تلقی می شود و حلم و وزیر و عقل راهنمای اوست و برخورداری از عقل شرط دینداری ذکر شده است. ماهیت عقل چیزی است که بوسیله آن می توان خیر را از شر تمیز داد.

" مراحل فعالیت عقلانی

" (تشخیص موقعیت) تحلیل موقعیت یا شرایطی که فرد تحت آن قرار دارد

" (مشخص ساختن یا موضوع مسئله) تشخیص مسئله اساسی از غیر اساسی

" جمع آوری اطلاعات جمع آوری دلائل و مدارک - امکانات - تجربیات خود و دیگران

تهیه راه حلها (فرد در صدد پیدا کردن راه حل بر می آید که متناسب با امکانات باشد

(انتخاب بهترین راه حل) متناسبترین یا هماهنگ ترین راه حل با اطلاعات و امکانات

جنبه های عاطفی شخصیت انسان از چند جهت اهمیت دارد؟

بسیار پیچیده است هم زمینه فیزیولوژیکی دارد و هم عقلانی و اجتماعی

عواطف بعنوان انگیزه های نیرومند انسان را به تلاش و کوشش وادار می دارد

تاریخ حیات انسان نمایشگر این حقیقت است که آدمی بیشتر تحت تاثیر عواطف قرار دارد تا زیر نفوذ عقل

رشد عاطفی: بصورت عواطف و کنترل آنها ظاهر می گردد و فردی که دارای رشد عاطفی است می داند چگونه

عواطف خود را ظاهر سازد و عواطف خویش را کنترل کند

مهمترین جریانه های جمعی

سازگاری اجتماعی لازمه ادامه حیات انسانی وجود تفاهم میان افراد و اقوام و ملل است. افراد باید عادات و مهارتهای

لازم جهت شرکت در حیات جمعی را کسب کنند و یا پاره ای از عادات خود را ترک کنند. سازگاری به معنای تسلیم در

(برابر جمع یا تایید وضع موجود نیست) حفظ ویژگی فردی

همکاری در همکاری وحدت هدف، تقسیم کار، قبول مسئولیت، هماهنگی فعالیتها و برخورداری همه از کار

جمعی عناصر اصلی را تشکیل می دهند

مخالفت . یکی دیگر از جریانهای اجتماعی اختلاف افراد یا مخالفت اصول افراد با هم در جامعه است. اختلاف نظر یک امر طبیعی است که ناشی از بیان آزاد عقاید مختلف افراد می باشد

توافق و تشابه جریانی است که در آن فرد می خواهد تضاد و یا اختلاف خود را کاهش دهند. گاهی افراد به سختی می توانند نظر یک دیگر را بپذیرند. در این گونه موارد طرفین بحث به توافق با یکدیگر بر می آیند. اسلام نیز به همزیستی و حسن ارتباط با دیگران تشویق می کند و تفاهم میان اقوام و ملل را نیز مطرح می کند

سوم: جنبه پویایی

جهت پویایی یک نظام

جهت بیرونی(اصول و هدفها و روشهای آن از ویژگی های خاص برخوردار است و اجزاء و ارکان آن نظام با یکدیگر هما هنگ باشند و نقش یکدیگر را تکمیل کنند.)(اصول باید جامع باشد - هدفها باید گسترده و رشد دهنده باشد - روشها (.) باید انعطاف پذیر و قابل تطبیق به موارد گوناگون باشند

جهت بیرونی(از تاثیر و نقش نظام در امور دیگر معلوم می شود) پویایی درونی و بیرونی یک نظام از هم جدا نیست و پویایی هر نظام در حد وسیع به جنبه عقلانی آن نظام ارتباط دارد. منظور از جنبه عقلانی قابلیت بررسی منطقی آن نظام و هماهنگی آن نظام با تفکر صحیح است. نظام فکری اسلام نظامی توحیدی است که اعتقاد به خدا پایه و اساس این نظام را تشکیل می دهد. اعتقاد به خدا نه تنها جنبه عقلانی دارد بلکه عامل وحدت دهنده موجودات جهان ، انسان و جهان و انسانها را با یکدیگر پیوند می دهد. تنوع روشها در اسلام انعطاف پذیری خاص به نظام فکری اسلام می دهد

چهارم: جنبه عقلانی

جنبه عقلانی از ویژگیهای تربیت اسلامی است و همانطور که می دانیم مسلمانان باید اصول و مبانی اعتقادات خود را از طریق تعقل بپذیرد که این خود از دلائل پویایی نظام فکری اسلام است و اهمیت عقل در زمینه های مختلف مورد تایید قرار می دهد. در جلد اول کافی ، صفحه ۲۰ از قول موسی بن جعفر چنین آمده است : ای هشام خداوند تبارک و تعالی بوسیله عقول بر مردم اتمام حجت کرد و پیامبران را بوسیله بیان یاری نمود و آنها را به ربوبیت خود بوسیله دلیل راهنمایی کرد. و..... انسانیت انسان و بزرگی شخصیت او وابسته به قدرت عقلانی اوست . رابطه دین و عقل : دین تکیه گاه مطمئنی برای عقل می باشد. دین جلوی انحرافات عقل را می گیرد و آن را در راه خیر و صلاح افراد جامعه انسانی سوق می دهد. اگرچه ممکن است گفته شود عقل همیشه در راه خیر و صلاح بکار نمی رود اما ترکیب عقل و ایمان این احتمال

را از میان می برد. بیشتر مذاهب و مسلکهای اجتماعی روی جنبه عاطفی یا احساس تکیه می کنند و از این طریق افراد را به مکتب خود جلب می نمایند. طرفداران این مکتبها از تعقل پیروان خود ترس دارند زیرا مطمئن نیستند که مبانی مکتب آنها در برابر بررسی عقلانی تاب مقاومت داشته باشند. اسلام ضمن تشویق افراد به عقل و مبتنی ساختن مذهب بر تعقل جنبه های عاطفی را نیز دور نمی دارد.

احکام اسلامی

احکام اسلامی بر پنج گونه اند (وجوب، استحباب، کراهت، اباحه و حرمت). ملاک یا مناط احکام اسلامی و تعقل آنها بر افعال همان مصلحت یا فساد است که نتیجه آن افعال می باشد. همین فساد و مصلحت افعال موجب نیکو یا زشت شمردن آنهاست.

ماخذ احکام اسلامی

۱- قرآن ۲- سنت (گفتار و کردار معصومین و آنچه در حضور ایشان گفته شده یا اجرا شده و مورد تایید ایشان واقع شده

است) ۳- اجماع ۴- عقل

ارزشهای اخلاقی

خوب و بد از نظر مکتب ها به اموری اطلاق می شود که مورد تایید یا نکوهش آن مکتب ها باشد. خوب و بد چیزهایی هستند که مکتب دیکته می کند. در اینجا حسن و قبح خود امر یا رفتار نیست، بحث در این نیست که عمل خود به خود یا در زمینه اجتماعی خوب یا بد باشد بلکه آنچه مکتب پذیرفته و به پیروان خود دیکته می کند خوب و آنچه مکتب نمی پذیرد بد می باشد. دستورالعملهای اخلاقی در اسلام بر پایه مصلحت یا فساد عمل مبتنی هستند و خوب و بد بر این مبنا تعیین می شود. از نظر پیروان مکتب تحلیل منطقی و مکتب تحقیقی خوب و بد امور شخصی هستند و تمایل افراد را منعکس می نمایند آنچه مورد تمایل و مورد علاقه فرد است خوب و آنچه مورد نفرت و بیزاری اوست بد است. کانت و دیوئی وعده ای از فیلسوفان قضایای اخلاقی را قابل بررسی عقلانی تلقی می نمایند خوب و بد مانند فکر صحیح و فکر نادرست که در تجربه آدمی ظاهر می گردد و باید با فطرت یا طبیعت آدمی سازگار باشد. در این جا باید دو نکته را متذکر شد کمال مطلوب در شیوه فکرکردن مانند کمال در رفتار اخلاقی با فطرت انسان سازگار است و تلاش انسان در طول حیات خود بر این است که هرچه بیشتر به این کمال مطلوب نزدیکتر شود بدون تردید انسان در این راه هم از تعالیم انبیای الهی بهره می گیرد و هم تجربیات خود، آنچه با فطرت او سازگار است کشف می کند. دوم اینکه ادراک

تدریجی ارزشهای اخلاقی و توجه به تاثیر آنها در زندگی آدمی با مطلق بودن پاره ای از ارزشها منافات ندارد. مذاهب الهی در طرح و ترویج این ارزشها در جوامع مختلف اقدام کرده اند آنچه قضیه اخلاقی را از قضیه علمی جدا می سازد موضوع آن است. موضوع قضایای علمی پدیده طبیعی است. اما موضوع قضایای اخلاقی رفتار انسان و مناسبات او با دیگران است.

(آموزش در اسلام) گرایشهای عمده در تعلیم و تربیت

دو طریق در آموزش

۱- (طریق عادت دادن) (یک بعدی تلقی کردن ماهیت انسان

مکتب سلوک و رفتار پایه گذار این طریق است آموزش از طریق عادت دادن یا به تعبیری علمی از طریق شرطی ابتدا بوسیله دانشمندان شوروی سابق پاولف مطرح شد. اسکینر روانشناس آمریکایی نیز تحقیقات خود را در باره واکنش شرطی ادامه داد و به طرح نظریه شرطی - عملی مبادرت کرد. پایه عادت دادن ایجاد واکنش شرطی در فرد است. با ذکر یک عنوان و طرح مطلب معین و تکرار این امر میان این دو در ذهن فرد رابطه ای برقرار می شود و فرد با طرح عنوان خود به خود مطالب ارائه شده را به ذهن منتقل می سازد. شرط اساسی در اینگونه آموزش مجاورت و تکرار و تمرین است. تلقین پذیری: فرد آنچه را که ارائه می شود می پذیرد. معلم مطلب را ارائه می دهد و شاگرد نیز به سخنان معلم گوش فرا میدهد و این جریان چندمرتبه تکرار می شود در این صورت شاگرد آنچه را ارائه شده خود به خود بدون اراده و آگاهی می پذیرد.

قابلیت پیش بینی: در جریان عادت دادن نتیجه آموزش قابل پیش بینی است

۲- (طریق تربیتی) (تعلیم و تربیت

در این روش تفکر نقش اساسی دارد. فعالیت فرد بطور کلی اساس کار تشکیل می دهد و معلم نقش راهنما را دارد (روش حل مسئله) در جریان تعلیم و تربیت فهم جانشین مجاورت و تکرار می شود. (بررسی و درک معنای مسئله) فهم یعنی اینکه فرد آنچه را می بیند یا می شنود مورد بررسی قرار می دهد مثلاً معنای یک عبارت برای او روشن است و او می تواند طرحی یا تصویری از عنوانی که برای او مطرح شده است در ذهن خود مجسم سازد. دومین عامل در تعلیم و تربیت تعقل و تفکر است. (ارزیابی) فرد نه تنها آنچه را ارائه شده درک می کند بلکه به ارزیابی آن می پردازد و نسبت به درستی و نادرستی آن قضاوت می کند. نتیجه قابل پیش بینی نیست

مبانی تربیت اسلام

تکرار فهم و عقل در آیات قران و احادیث اهمیت این دو مفهوم را در نظام تربیتی اسلام روشن می سازد. اسلام پایه خداشناسی را بر تعقل می گذارد و قواعد عقلی را در تعیین احکام و ارزشهای اخلاقی موثر میداند. در ضمن تربیت و توام بودن آن با تعلیم کتاب و حکمت ذکر شده است. نظام توحیدی با نظام فکری اسلام نه تنها مبتنی بر عقل و سازگار با طبیعت انسان است که پذیرفتن این نظام از پیروان خود می خواهد که فهم و تعقل را پایه دینداری قرار دهند و در احکام و امور ارزشی نیز تعقل را مهم تلقی می نماید.

پنجم: جنبه انقلابی

مکتب اسلام یک مکتب انقلابی است.

ملاک های انقلابی بودن یک مکتب عبارتند از:

۱. نظامی فکری که هم پویا باشد و هم جنبه عقلانی داشته باشد ارائه دهد
۲. دگر گونیهای بنیادی در نظام ارزشی، در نظام اقتصادی، در نظام سیاسی، در نظام اجتماعی و در نظام تربیتی بوجود آورد.
۳. برای فرد و جامعه هدفهائی را مطرح سازد که هم وسیع و گسترده باشند تا رشد فرد و جمع را محدود نسازد و هم فعالیتهای روزمره را هدایت کنند و موجبات تکامل انسان را فراهم سازند
۴. ریشه و علل دیکتاتوری، استعمار و بیدادگری را از میان بر دارد
۵. ارزشهای اساسی انسان را تحکیم کند و ارزشهای کاذب را از میان بردارد
۶. راه رشد و تکامل فرد و تامین رفاه جمع را هموار سازد
۷. بجای حاکمیت افراد و گروهها حاکمیت اصول و قوانین را تامین کند
۸. حمایت از حاکمیت صاحبان تقوا و مستضعفان
۹. باز نمودن راه طرح اندیشه های تازه و فطریات و راه حلهای منطقی
۱۰. تایید و حمایت قرار دادن علم و دانش بعنوان نظریه های مدلل
۱۱. اصل حاکمیت مردم بر سرنوشت خود را تایید کند

مکتب اسلام جنبه های اساسی انقلابی را دارا است نظام توحیدی اسلام در تمام شئون جهان و حیات انسان حاکم است بلکه انسانها را در مسیر تکامل قرار می دهد. نظام توحیدی انسان را به ابدیت پیوند می زند. نظام توحیدی چنانچه از آیات قرآن بر می آید نظامی است عقلانی و خردمندان در سایه تفکر، این نظام را می پذیرند و از آن اطاعت می کنند. در نظام توحیدی مبتنی به الله و لا اله الا الله نفی ارزشهای کاذب مانند بت پرستی و پیروی از هوسها و تمایلات و..... و تثبیت ارزشهای انسانی مثل تقوا و عدالتخواهی و..... مطرح است و استثمار و بی عدالتی وجود ندارد حاکمیت فرد و گروه معین مطرح نیست و آنچه بر انسان و مناسبات انسانی حاکم است فضیلت و عدالت و حکمت است بعبارتی قانون الهی حاکم است و فراگیری دانش جزء وظایف مسلمانان قلمداد می گردد..... اسلام با از بین بردن نظام استثمار و تقلید جاهلیت و رباخواری نظام موجود در آن زمان را تغییر داد که نشانه ای از انقلابی بودن این نظام توحیدی است.

منع زراندوزی

آیه ۳۴ سوره توبه به این نکته اشاره دارد که کسانی که طلا و نقره را جمع می کنند و در راه خدا انفاق نمی کنند آنها را به عذاب دردناک بشارت ده آیت الله طالقانی در کتاب اسلام و مالکیت از قول حضرت علی (ع) نکته ای را نقل می کنند: زائد بر چهار هزار درهم گنج است خواه دارنده آن زکاتش را داده یا نداده باشد و کمتر از آن نفقه است. در قسمتی از آیه سوره بقره به مسلمانان توصیه شده است که آنچه زائد بر ضروریات زندگی است در راه خدا انفاق کنید. در قرآن نظامهای پادشاهی و دیکتاتوری بعنوان منبع فساد تلقی شده است اصولاً رسالت پیامبران ترغیب مردم به اقامه عدل و مبارزه با ستمگران است پیامبر اسلام پیروان خود را از افتخارات نژادی و قومی بر حذر می داشت و به آنها می فرمود دین فرد بمنزله سابقه خانوادگی اوست، اصل و پایه شخصیت انسان عقل و خرد اوست و گرامی ترین فرد با تقوا ترین است. خداوند به پیامبر می گوید با مردم مشورت نما حل و فصل امور مردم از طریق مشارکت خود مردم باید انجام شود. امر به معروف و نهی از منکر عامل تداوم نهضت اسلامی و بازدارنده فرد و گروه از انحراف است.

استمرار تعلیم و تربیت

یکی دیگر از ویژگیهای تربیت اسلامی استمرار آن است در حدیث معروف از قول پیامبر (ص) آمده است: زنگواره تا گور دانش بجوی. به نظر متخصصان تعلیم و تربیت باید در مدرسه افراد طوری آموزش داد که پس از فراغت از تحصیل خود به ادامه یادگیری و تربیت خویش اقدام کنند تفکر پایه استمرار آموزش است. پیامبر فرمود هیچ عبادتی مانند فکر

کردن نیست. این دستور مربوط به زمان معینی نیست فعالیت آموزشی معمولاً به دو صورت شکل می پذیرد. ۱- کسب معلومات ۲- تفکر

در شیوه کسب معلومات شاگرد به سخنان معلم گوش می دهد برای امتحان آنچه را که شنیده از روی جزوه یا کتاب می خواند و سطح محفوظات را بالا می برد و بعد محفوظات را روی برگه منعکس می سازد این آموزش فاقد جنبه تربیتی است در روش شیوه تفکر معلم به جای ارائه مطالب علمی به طرح مسائل اساسی اقدام می کند و از شاگردان می خواهد به کمک او نسبت به بررسی مسائل اقدام کنند این اقدام به صورت تحقیق یا تفکر درباره مسایل علمی درمی آید و معلم و شاگرد با هم این کار را انجام می دهند و پس از بحث و بررسی و مطالعه و آزمایش با طی مراحل روش علمی به تدوین نظریات و بررسی آنها اقدام می کنند در این جریان هم شاگرد مطلب علمی می آموزند هم به پرورش قدرت فکری خود اقدام می نمایند. به گفته حضرت امیر: آنچه مهم است و باعث استمرار آموزش می شود همان تفکر است. یعنی تفکر مقدم بر کسب مطالب است.

همگانی بودن تعلیم و تربیت اسلام

با وجود طبقات و اختصاص دادن امتیازاتی خاص به طبقه معین مخالف است. در جامعه اسلامی تامین ضروریات زندگی و فرصت آموزش برای همه افراد جزء وظایف دولت اسلامی است. در نظام اسلامی تحصیل اختصاص به طبقه معینی ندارد گسترش خدمات آموزش و تربیتی مقدمه رشد و تکامل فرد و پیشرفت جامعه است لذا دولت باید به تشکیل مراکز تربیتی اقدام نماید پیش از آنکه مسئله تعلیمات اجباری در فرهنگ غرب مطرح گردد پیامبر اسلام آموزش و پرورش را امری اجباری تلقی کرد و مسجد را به صورت مرکز تعلیم و تربیت درآورد. مدارس و مراکز تربیت اسلامی به روی همه باز بوده است. زنان نیز مانند مردان حق استفاده از فرصت تربیتی داشتند.

هدف های تربیتی در اسلام

در قرآن و نهج البلاغه و همچنین در دیگر منابع معتبر اسلامی که احادیث و اخبار را از قول پیامبر و پیشوایان معصوم نقل می کنند هدف های تربیتی به صورت های گوناگون بیان شده است. در این جزوه تعدادی از این هدفها را انتخاب کرده و جنبه های تربیتی هر یک را مورد بحث قرار می دهیم. در ذیل به هدفهای تربیتی مورد نظر این جزوه به صورت تیتروار اشاره کرده و سپس هر یک را به اختصار توضیح می دهیم

۱- پرستش خدا (۲) تقوا (۳) تعلیم حکمت (۴) پرورش روح عدالتخواهی (۵) تکامل انسان (۶) برادری و همکاری (۷)

دوستی با ملل دیگر (۸) پرورش نیروی تفکر (۹) پرورش روح اجتماعی (۱۰) پرورش شخصیت اخلاقی

۱- پرستش خدا هدف اساسی تربیتی هدف اساسی تربیتی مکتب اسلام پرستش خدای یگانه است. عبادت و پرستش خدا یعنی خود را تسلیم حق نمودن و از او اطاعت کردن، آنکه خدا را می پرستد یعنی با تمام وجود از او تبعیت می کند و در مسیر خدا شناسی حرکت می کند. خداوند در قرآن کریم اشاره هایی را در این زمینه دارد از جمله: سوره ذاریات آیه ۵۶ می فرماید: و ما خلقت الجن والانس الا ليعبدون. آنکه در برابر خداوند حکیم، عادل و مهربان تسلیم می شود و بندگی او را می پذیرد عالیتین انگیزه های انسانی را بر وجود خود حاکم ساخته است. شناخت خدا و پرستش او، و ایمان به خدا هدف اصلی و اساسی نظام اعتقادی اسلام است. آنکه به خدا می پیوندد از پلیدی ها، بیدادگری ها، هوا و هوس یا تمایلات بی ارزش، و از خودخواهیها، خود را می رهاوند. حضرت علی (ع) در خطبه ای که در باره آفرینش جهان بحث می کند می فرماید: اساس دین شناختن خداست، شناخت کامل خدا گرویدن به اوست، گرایش کامل به خدا، یگانه تلقی کردن خداست و کمال توحید خالص گرداندن عمل برای او می باشد. بنابر این پرستش خدا یعنی قدم گذاردن در مسیر توحید، مسیری که در آن عدالت و ایثار در مناسبات انسانی به نحو کامل تحقق می پذیرد و انسان را به سعادت ابدی و ملاقات پروردگار نائل می سازد

۲- تقوا يك هدف اساسی تربیتی کلمه تقوا به معنای حفظ و نگاهداری است و وقتی این کلمه در زمینه ی اخلاقی و تربیتی در مورد انسان به کار می رود به معنای حفظ خود، تسلط بر خود، اداره ی خود و قرار دادن اعمال و رفتار خود در مسیر عقلانی است. آدم با تقوا نه از ترس دیگران نه از ترس قانون بلکه به خاطر این که باید منطقی و معقول عمل کند رفتار خود را تحت کنترل در می آورد. مرحوم آیت... مطهری در کتاب ده گفتار بررسی دقیقی از مفهوم تقوا و آثار آن بعمل آورده اند. ایشان تقوا را در عرف شرع چنین معنا می کنند: ((تقوا در عرف شرع یعنی نگهداری نفس از آنچه انسان را به گناه می کشاند به اینکه ممنوعات و محرمات را ترك کند)) در ادامه همین بحث در صفحه ۷ کتاب فوق می گویند: ((بنا بر این تقوا به معنای عام کلمه، لازمه زندگی هر فردی است که می خواهد انسان باشد و تحت فرمان عقل زندگی کند و از اصول معینی پیروی نماید)) در باره تقوای دینی نیز چنین آمده است: ((تقوای دینی و الهی یعنی اینکه انسان خود را از آنچه از نظر دین و اصولی که دین در زندگی معین کرده خطا و گناه و پلیدی و زشتی شناخته شده حفظ و سیانت کند و مرتکب آنها نشود.)) به طور خلاصه آنچه از مفهوم تقوا بر می آید تسلط بر خود، یعنی

تسلط بر تمایلات خود و تحت نظر گرفتن اعمال خویش می باشد. بنا براین می توان گفت تقوای دینی بنیان مستحکمی است که جلوی انحراف افراد را می گیرد. در همین رابطه توجه به آیه ی شریفه ی قرآن مجید مفید است. در آیه ی ۱۰۹ سوره ی توبه آمده است : آیا آن کس که بنیان خویش را بر پایه ی تقوای الهی و خشنودی او پایه گذاری کرده است بهتر است یا آنکه بنیان خود را بر پرتگاهی سست مشرف بر آتش قرار داده است. تقوا در آیات قرآنی به صورت های مختلف ذکر شده است . تقوا به عنوان ملاک اخلاق یا میزان برتری شخصیت و معنویت آدمی . سوره حجرات آیه ی ۱۳ : ای مردم ما همه ی شما را از مرد و زن آفریدیم و شما را به صورت اقوام و قبایل در آوردیم تا یکدیگر را بشناسید به راستی گرامی ترین فرد نزد خدا با تقوا ترین فرد است و خدا دانا و آگاه می باشد. سوره ی انفال آیه ی ۲۹ : اگر تقوای الهی داشته باشید خداوند برای شما عاملی تشخیص دهنده قرار می دهد. در سوره ی ماعده تقوا به عنوان هدف عدالت ذکر شده است . سوره ی ماعده آیه ی ۸ : ای آنان که ایمان آورده اید در راه خدا پایدار باشید و گواه عدالت باشید . نباید دشمنی با گروهی شما را از عدالت باز دارد عدل را رعایت کنید زیرا عدالت به تقوا نزدیکتر است و در برابر اوامر خدا تقوا را رعایت کنید زیرا خدا از آنچه شما انجام می دهید آگاه است . در ضمن یکی از خطب ها حضرت علی (ع) ، مردم را به تقوا توصیه می فرماید و نقش آن را در هدایت اعمال ایشان و تحکیم رفتارشان گوشزد می کند . ((ای بندگان خدا شما را به تقوا توصیه می نمایم زیرا تقوا به منزله مهار(هدایت کننده) و پایه (رفتار) است. پس به بند های محکم آن بیاویزید و به حقایق آن توسل جوید تا شما را به مواضع آسایش و مکان های گسترده و حصار های محفوظ و مقام های ارجمند برساند.)) همچنین در مورد آثار تقوا می فرماید: زیرا تقوا درمان درد قلب ها ، وبصیرت کوری دلها و بهبودی بیماری تنها ، و اصلاح فساد سینه (فکر) و تزکیه ی آلودگی نفسها و روشنی پوشش دیده ها و ایمنی ترس دل و روشنی بخش تاریکی های شماست

۳-تعلیم حکمت يك هدف اساسي تربيتي نظام تربيتي اسلام تمام جنبه هاي حيات انساني را در بر مي گيرد.در تعلیم حکمت آیات مختلفی در قرآن مجید وجود دارد که در زیر برخی از آنها را مورد توجه قرار می دهیم. سوره بقره آیه ی ۱۲۹ : پروردگارا از میان آنان رسولی برانگیز که بر آنها آیات نور تلاوت کند و به آنان کتاب و حکمت بیاموزد و آنان را از نادانی و آلودگی پاک گرداند ، تویی که قادر و حکیم هستی. سوره بقره آیه ۱۵۱ : چنانکه ما از میان خود شما رسولی اعزام داشتیم که آیات ما را بر شما بخواند و شما را از آلودگی ها پاک گرداند و به شما کتاب و حکمت و آنچه را نمی دانید تعلیم دهد . در آیات بالا همان طور که ملاحظه می شود ، روی تزکیه و تعلیم حکمت تاکید شده است ،

اسلام علم و حکمت را مهم تلقي مي کند و رسالت پيامبران را تعليم حکمت و وظيفه افراد را کسب علم و دانش مي داند. کلمه حکمت به معنای سخن منطقي يا معرفت حقيقي است. آموزش سخن منطقي يا معرفت مدلل از لحاظ تربيتي اهميتي خاص دارد. پاره اي از مربيان ، تعليم و تربيت را عبارت از پرورش قوه قضاوت صحيح يا قضاوت توأم با دليل مي دانند. به عبارت ديگر کار مربي اين است که به فرد کمک کند تا آنچه را منطقي است بياموزد و پذيرد و آنچه را غير منطقي است رد کند. چون فرا گيري موضوعي يا پذيرش آن مستلزم قضاوت است روي اين زمينه پرورش قوه قضاوت منطقي پايه و هدف تعليم و تربيت را تشکيل مي دهد. اگر از ابتدا مربيان به اين مفهوم از تعليم و تربيت توجه داشته باشند به آساني مي توانند به شاگردان خود در زمينه پرورش نيروي قضاوت صحيح کمک نمايند

۴- پرورش روح عدالتخواهي يك هدف تربيتي همانطور که مي دانيم عدالت از ارکان اصلي حيات انساني است . جامعه اي که در آن ظلم و بي عدالتي برقرار باشد انسانيت انسان در آن جامعه مضمحل مي گردد. جامعه اي اسلامي است که در آن نظام عدل الهي حاکم باشد. در اين جامعه کار و کوشش اساس مالکيت است. در چنين جامعه اي استثمار و بهره کشي از انسانها گناه نا بخشودني تلقي مي شود. رسالت پيامبران از نظر اسلام اقامه عدل است. چنانکه خداوند متعال در آياتي از قرآن به آن اشاره نموده است . از جمله: سوره ي حديد آيه ي ۲۵: ما پيامبران را با دلايل روشن فرستاديم و برايشان کتاب و ميزان عدل را نازل کرديم تا مردم به عدالت ترغيب شوند. سوره ي آل عمران آيه ي ۱۸: خداوند به يگانگي خود شهادت مي دهد و ملائکه و دانشمندان نيز به يگانگي او شهادت مي دهند ، خدا پاسدار عدل است. سوره ي نساء آيه ي ۱۳۵ : اي کساني که ايمان آورده ايد پاسدار عدالت باشيد و براي خدا گواهي دهيد. عدل در نظام اسلامي بايد در تمام شئون زندگي مراعات شود. در جامعه ، عدالت پايه و اساس حيات جمعي را تشکيل مي دهد ، در خانه در برخورد با ديگران و در مناسبات با اقوام و ملل مختلف نيز بايد عدالت را رعايت نمود. همانطور که مي دانيم رهبر ديني بايد عادل باشد ، زمامداران مسلمانان بايد عادل باشند و هر مسلماني بايد در ارتباط با ديگران عدالت را رعايت نمايد. مربي بايد شخصا عادل باشد و روح عدالتخواهي را در ميان شاگردان رسوخ دهد. پدر و مادر نيز بايد در رابطه با يکديگر و در ارتباط با ديگر اعضاي خانواده عدالت را مراعات نمايند. براي اينکه شاگردان معنای عدالت را درک کنند و در ارتباط با ديگران عملا عدالت را مراعات نمايند مربيان بايد آنها را در شرايط عيني قرار دهند و به آنها کمک کنند تا شخصا رابطه عادلانه با ديگران و آثار آن را ملاحظه کنند و بتدريج ضمن ادراک مفهوم عدالت اعمال خود را با موازين عقل تطبيق دهند

۵- تکامل انسان بعنوان یک هدف تربیتی انسان در مکتب اسلامی مقامی والا دارد. در آیه ی ۷۰ سوره ی اسراء خداوند می فرماید: ما فرزندان آدم را گرمی داشتیم و آنها را بر خشکی و دریا مسلط ساختیم و از هر غذای پاکیزه آنها را روزی دادیم و ایشان را بر بسیاری از مخلوقات خود برتری و فضیلت بخشیدیم. انسان جنبه های مختلفی دارد که برای تربیت و تکامل نیاز به شناخت ابعاد مختلف انسان است. در زیر به برخی از آنها اشاره می کنیم. الف) ماهیت انسان انسان از نظر اسلام جنبه های مختلفی دارد. او از یک سو مانند دیگر موجودات زند مراحل رشد را طی می کند و از سوی دیگر جنبه های معنوی و فکری او را از دیگر موجودات متمایز می سازد. در سوره ی عبس آیه ی ۲۰ آمده است: انسان از چه چیزی خلق شده خدا او را از نطفه خلق کرد و راه کمال او را هموار ساخت. ب) مراحل نفس در شخصیت انسان از نفس اماره، نفس لوامه و نفس مطمئنه بحث شده شده است. در قرآن کریم نیز نمونه هایی از آنها به چشم می خورد. سوره ی یوسف آیه ی ۵۳: نفس اماره انسان را به انجام کارهای بد ترغیب می کند. سوره ی قیامه آیه ی ۲: سوگند به نفس سرزنش کننده. همچنین در سوره فجر از نفس مطمئنه بحث شده است. سوره ی فجر آیه ی ۳۰-۲۷ ای نفس مطمئن و آرام در حالی که خدا از تو خشنود و تو از نعمتهای الهی رای هستی به سوی پروردگارت برگرد و در میان بندگان در بهشت برین داخل شو. همین انسان اگر تحت نفوذ جنبه ی حیوانی شخصیت خود قرار گرفت و به تباهی و ظلم و خودخواهی کشانده شد به پست ترین مواضع تنزل داده می شود. سوره ی تین آیه ی ۵: سپس بعلت ارتکاب گناهان او را به پست ترین مرتبه برگردانیدیم. ج) فضیلت و رذیلت در انسان انسان نه گناهکار آفریده شده، چنانکه مسیحیان اعتقاد دارند، و نه فردی است نیکوکار. انسان آمده و مستعد کسب فضیلتها و رذیلتهاست مع ذلک به نیکی گرایش دارد. در آیه ی زیر این نکته ذکر شده است. سوره ی شمس آیه ی ۹-۷ سوگند به نفس و آنکه نفس را آفرید، پس به او رذیلتها و فضیلتها را الهام نمود آنکه نفس را تزکیه و تربیت نمود رستگار شد و آنکه نفس را آلود و تبا کرد خسران دید. د) استقلال فرد یکی از ویژگیهای نظام اسلامی مستقل بار آوردن فرد است. همانطور که می دانیم یک فرد مسلمان به محض اینکه به سن بلوغ می رسد و می تواند بد و خوب را از هم تشخیص دهد و به اصطلاح روی پای خود بایستد باید از طریق تعقل و استدلال اصول دین را بررسی نماید. در آیات زیر آمده است: بلکه انسان به کار خود بصیرت دارد. (قیامه ۱۴) پذیرش دین به اجبار نیست راه رشد و طریق گمراهی روشن شده است. (بقره ۲۵۶) ه) مسئولیت فرد از نظر اسلام فرد مسئول اعمال خویشتن می باشد او نه گناه کار آفریده شده است نه کسی می تواند گناهان او را بیامزد. بهره فرد حاصل و نتیجه کار اوست. در سوره نجم آیه ی ۳۹ آمده است: انسان حاصل کوشش خود را به دست می

آورد. سوره ي فاطر آيه ي ۱۸ : کسي بار ديگري را به دوش نمي گيرد. عمل نيکو و عمل زشت به دست انسان صورت مي گيرد . فساد و تباهي در جهان نيز به دست افراد پديدار مي گردد. در اسلام تکليف با توجه به قدرت و توان فرد مقرر ميگردد و نتيجه بد و خوب اعمال به خود فرد برمي گردد. بايد توجه داشت که آدمي مي تواند در برابر محيط مقاومت کند . او قادر است خود را تربيت کند يا تحت تاثير اقدامات تربيتي آثار محيط را خنثي سازد. روي همين زمينه است که انسان مسئول اعمال خود مي باشد. سوره انفال آيه ي ۵۳ : اين سنت الهي است که خداوند نعمتي را که به قومي ارزاني داشته است تغيير نمي دهد مگر اينکه آن قوم خود را تغيير دهند. (و) احترام به انسان يکي از آثار برجسته انسان متزلزل نمودن معيارهاي موجود در مناسبات انساني است . در گذشته معيارهاي برتري انسانها عبارت بودند از قدرت، ثروت ، موقعيت اجتماعي ، جنس ، موقعيت خانوادگي، مليت ، نژاد و مانند اينها ، متاسفانه در قرن بيستم نيز پاره اي از اين معيارها همچنان بر مناسبات انسانها حاکم هستند. در اسلام تمام اين معيارها اعتبار خود را از دست داده اند. آنچه در اسلام از ابتدا ملاک برتري انسانها تلقي شد فضيلت و تقوا بود. در آيه ي معروف قرآن چنين آمده است: اي مردم ما شما را از مرد و زني آفريده ايم و شما را به صورت ملل و قبائل درآورديم تا يکديگر را بشناسيد. گرامي ترين شما نزد خدا باتقواترين شماست (حجرات -۱۳ ي) ايمان به صلاحيت مردم اسلام صلاحيت مردم را در حل و انجام امور خود مورد تاييد قرار مي دهد . در اسلام طبق صريح آيه ي قرآن مردم صلاحيت اداره امور مملکت را دارند. سوره ي شورا آيه ي ۳۸: در کار ها با يکديگر مشورت کنيد

۶- برادري و همکاري به عنوان يك هدف تربيتي انسان موجودي اجتماعي است . اجتماعي بودن انسان مسائلي را مطرح مي کند که بايد مکتبها و نظامهاي تربيتي به آنها توجه داشته باشند . براي حل مشکلات اجتماعي بايد تفاهم ميان افراد و گروه ها باشد . نياز هاي مشترك و مسائل همانند ، قهرا بايد وحدتي ميان افراد يك جامعه بوجود آورند . در جريان همکاري وحدت هدف ، تقسيم کار ، قبول مسئوليت ازسوي تمام افراد ، هماهنگي فعاليتها و برخورداري مشترك از نتايج اقدامات جمعي به بهترين صورت انجام مي گيرد. روي همين زمينه در اسلام اصل برادري و همکاري مهم تلقي شده است. در آيات زير رعايت اين اصول توصيه شده است : مومنان همه برادرند پس در ميان آنها سازش و توافق ايجاد کنيد. (حجرات / ۱۰) در امر نيکو و تقوا همکاري نماييد. (مائده / ۲)

۷- دوستي با ملل ديگر يکي از هدفهاي اساسي تربيتي اسلام نه تنها اصل همزيستي مسالمت آميز را توصيه مي کند بلکه از اين مرحله پا فراتر نهاده و ايجاد دوستي و محبت را با اقوام و ملل تشويق مي نمايد. خداوند شما را از دوستي به آن

هائي که در کار دين با شما جنگ نکرده اند و شما را از خانه هاي تان بيرون ننموده اند باز نمي دارد . بلکه به شما توصيه (مي کند که با آنها از روي عدالت رفتار کنيد زيرا خداوند عادلان را دوست دارد . (ممتحنه ۸/

۸- پرورش نيروي تفکر هدف اساسي تربيتي پرورش نيروي تفکر و قدرت عقلائي از جمله هدف هاي اساسي نظام (تربيتي است . خداوند مردم را به تفکر درباره آفرينش جهان ترغيب مي کند . (آل عمران ۱۹۱/

۹- پرورش روح اجتماعي يك هدف اساسي تربيتي تعبير امت و برادر در مورد افراد مسلمان در قرآن اهميت همبستگي و ارتباط افراد را با هم مدلل مي دارد . پيامبر اسلام تعهد اجتماعي را صريحا در حديث معروف ذکر مي کند : کسي که صبح از خواب برخيزد و در حل مشکلات مسلمانان اقدام نکند مسلمان نيست

۱۰- پرورش شخصيت اخلاقي ، يکي از هدف هاي اساسي تربيت نظام اسلامي از يك جهت نظام اخلاقي است اگر اخلاق را ، چه از لحاظ فردي و چه از نظر جمعي عبارت از اصول ، معيار ها ، آرمانها و حرکت به سوي کمال مطلق بدانيم در اين صورت مکتب اسلام يك مکتب اخلاقي محسوب مي شود . عبادات عامل موثر در تهذيب اخلاق محسوب مي شوند . نماز شما را از ارتکاب کار هاي زشت و ناپسند و ظلم باز مي دارد . (عنکبوت / ۴۵

روشهاي تربيتي اسلام

يکي از ويژگيهاي نظام تربيتي اسلام تنوع روشهاي تربيتي آن است . از ميان روشهاي تربيت اسلامي ما روشهاي زير را مورد بحث قرار مي دهيم

- ۱- تلفيق علم و عمل (۲) توام ساختن ايمان و عمل (۳) تربيت عملي (۴) روش عقلائي در تربيت اسلامي (۵) امر به معروف و نهي از منکر (۶) جهاد يك روش قاطع تربيتي (۷) پاداش و تنبيه (۸) توبه يك روش تربيتي (۹) روش پند و اندرز (۱۰) تربيت از طريق ذکر مثل (۱۱) تربيت از طريق قصه و سرگذشت اقوام و ملل (۱۲) دعا و نيايش
- ۱- تلفيق علم با عمل در اسلام علم و عمل از يکديگر جدا نيستند . علم و عمل در آموزش : از لحاظ تربيتي کردار معلم بيشتر از گفتار او در آموزش موثر است . در روان شناسي ، يادگيري را تغيير رفتار از طريق تجربه تلقي مي کنند . وقتي گفته مي شود در آموزش رفتار فرد بايد تغيير کند منظور اين است که در اين جريان طرز تفکر فرد ، عادات و تمايلات فرد ، مهارت هاي فرد ، طرز تلقي فرد از مسائل همه بايد همراه با کسب معلومات تغيير کنند . حضرت علي (ع) در نهج البلاغه مي فرمايد : پست ترين يا بي ارزش ترين مرتبه دانش در سطح زبان متوقف مي شود و عالي ترين مرتبه علم دانشي است که در رفتار يا جوارح و ارکان وجود فرد ظاهر گردد

۲- توأم ساختن ایمان و عمل در قرآن کریم آمده است: آنانکه ایمان آوردند و عمل نیکو انجام دادند یاران بهشت هستند و در آن همیشه خواهند بود. (بقره/۸۲) در آیات زیر اعمال مومنان بیان شده است: جهاد در راه خدا و مبارزه با طاغوت. اهل ایمان در راه خدا و کافران در راه شیطان جهاد می کنند پس شما مومنان با دوستان شیطان نبرد کنید که مکر و سیاست شیطان بسیار ضعیف است. (نساء / ۷۶) پاسداری از عدالت ای اهل ایمان پاسدار عدالت باشید ... (نساء/۱۳۵) حرمت اموال مردم و منع ثروت اندوزی ای اهل ایمان بسیاری از علما و راهبان (یهود و نصاری) اموال مردم را به باطل طعمه هوس خود می کنند و خلق را از راه خدا منع می کنند و کسانی که طلا و نقره را گنجینه و ذخیره می کنند و در راه خدا اتفاق نمی کنند به عذاب دردناک بشارت ده. (توبه / ۳۴) جهاد در راه حق و کم ارزش تلقی کردن دنیا در برابر آخرت ای کسانی که ایمان آورده اید، جهت چیست که چون به شما امر شود که برای جهاد در راه دین بی درنگ آماده شوید (چون بار گران) به خاک زمین دلبسته اید آیا راضی به زندگانی دنیا عوض حیات ابدی آخرت شدید در صورتی که متاع دنیا در برابر عالم آخرت اندک و ناچیز است. (توبه / ۳۸) توفیق ایمان و عقل در اصول و مبانی دین ، استدلال و تعقل پایه ی اعتقادات افراد را تشکیل می دهد. به اصطلاح جهان بینی اسلامی یا نظام توحیدی در اسلام بر پایه ی عقل استوار است و از این جهت تفاوتی میان احکام علمی و احکام فلسفی وجود ندارد. در قوانین اسلامی نیز عقل یکی از منابع عمده استنباط احکام اسلامی است. در نهج البلاغه آمده است: ایمان معرفتی عقلانی ، اعتراف به زبان و عمل به ارکان است

۳- تربیت عملی

الف) سیره پیامبران و پیشوایان: یکی از روشهای تربیتی اسلام معرفی پیامبران و پیشوایان معصوم و صحابه راستین بعنوان نمایندگان و پرورش یافتگان این مکتب است

ب) ارزش علم: پیامبر کسب علم را فریضه برای مسلمان تلقی فرمود. او قلم دانشمند را والاتر از خون شهدا می دانست

ج) همکاری در امور روزمره: در قرآن آمده است در امر نیک و تقوا همکاری کنید

د) خدمت به خلق: خدمت به خلق یکی از وظایف مسلمانان است. پیامبر می فرماید محبوبترین فرد نزد خدا کسی است که بیشتر از دیگران به حال مردم مفید باشد

ه) تسلط بر عواطف: یکی از آثار رشد عاطفی تسلط بر عواطف است

و) برابري افراد در برابر قانون: نظام اسلامي دو خصيصه عمده دارد . اول اينكه در نظام اسلامي قانون حاكم بر افراد است. پيامبر، امامان و رهبران مذهبي همه پيرو قانون الهي هستند. دوم اينكه قانون در مورد همه به يك صورت اجرا مي گردد.

ز) منع اندوختن ثروت ، رعايت عدالت ، احترام به افراد بر اساس تقوا و...

۴- روش عقلائي در تربيت اسلامي پايه و اساس نظام تربيتي اسلام بر تعقل و فهم استوار است. مردم را از طريق حكمت (سخن منطقي)، اندرز نيكو و بهترين طريق بحث به راه خدا دعوت كن. (نحل / ۲۵)

۵- امر به معروف و نهي از منكر بايد از شما مسلمانان گروهي مردم را به خير دعوت كنند و آنها را به انجام امور نيك ترغيب كنند و از انجام امور ناپسند باز دارند اين گروه رستگار هستند

جنبه ي ارشادي : امر به معروف و نهي از منكر بعنوان يك امر اجتماعي در موارد گوناگون جنبه ي ارشادي دارد و از اين جهت نيز يك روش تربيتي اساسي است. امر به معروف و نهي از منكر وقتي به عنوان يك وظيفه تلقى شد هم به صورت انگيزه فردي در مي آيد و هم آثار اجتماعي دارد. فرد خود در صدد كنترل اعمال خويشتن بر مي آيد

۶- جهاد يك روش قاطع تربيتي جهاد در راه خدا كه همان راه كمال انساني ، راه حكمت ، راه عدالت و راه ايتار و از خود گذشتگي است از اركان اصلي اسلام است. مبارزه در راه ظلم و فساد نيز از وظيفات عمده مسلمانان مي باشد. جهاد با نفس نيز ضامن تكامل شخصيت فرد است. جهاد بمنزله عامل نيرومندي است كه جامعه اسلامي را در مسير توحيد ي ، يعني مسيري كه در آن تقوا ، حكمت ، عدالت و ايتار هدفهاي اساسي را تشكيل مي دهند ، قرار مي دهد و ظلم و فساد را از ريشه بر مي اندازد. آنهايي كه در راه ما جهاد مي كنند هر آينه ايشان را هدايت مي كنيم و خدا با نيكو كاران است. (عنكبوت / ۶۹) آنانكه ايمان آوردند و از وطن مهاجرت كردند و در راه خدا با مال و جان خود جهاد كردند نزد خدا مقام والايي دارند آنها رستگار هستند (توبه / ۲۰)

۷- پاداش و تنبيه يكي از روشهاي متداول در تعليم و تربيت استفاده از پاداش و تنبيه است. انسان طبيعتاً از پاداش لذت مي برد و از تنبيه روگردان است. هر كه نسبت به خدا و پيامبر او نافرمانى كند و از حدود او تجاوز نمايد براي هميشه جاىگاه او دوزخ خواهد بود. (نساء / ۱۴) آنانكه به خدا ايمان آوردند و اعمال نيكو انجام دادند باغهاي پر نعمت براي ايشان است. (لقمان / ۸)

۸- توبه يك روش تربيتي پس كسي كه بعد از ارتكاب ظلم توبه كند و خود را اصلاح نمايد خداوند او را مي بخشد و خدا بخشنده و مهربان است. (ماعدہ / ۲۹) در مسئله توبه بايد چند نکته را در نظر گرفت . اول اينكه انسان در هر مرحله از تقوا و ايمان باشد در معرض انحراف قرار دارد و ممكن است حداقل مرتكب گناهان كوچك شود. دوم اينكه توبه مستلزم آگاهي از اعمال خود و ارزيابي آنچه فرد انجام داده است مي شود. سوم اينكه تخلف فرد آمرزيده مي شود و راه براي اصلاح او باز است خود انگيزه نيرومندي است براي اصلاح رفتار فرد

۹- پند و اندرز موعظه يا اندرز نيكو جزء طرق دعوت مردم به خداشناسي ذكر شده است. افراد آدمي با هم تفاوت دارند همه را نمي توان به يك صورت تربيت نمود . بعضي در سايه ارشاد تربيت مي شوند ، پاره اي با توجه به شرايط و موقعيت ، خود در تربيت خويشتن اقدام مي كنند. پند و اندرز نيز در تربيت بساري از افراد موثر است. گاهي يك جمله کوتاه ، يك تذكر يا يك اندرز فرد را بيدار مي كند و او را از اعمال خود آگاه مي سازد . قرآن و گفته هاي پيشوايان معصومين مشحون از پندها و اندرزهاست

۱۰- تربيت از طريق ذكر مثل گاهي مثل ، جاذبه اي خاص دارد و توجه فرد را به خود جلب مي نمايد. متفكران و خردمندان نيز گاهي در برخورد با يك مثل به تحقيق مي پردازند و از اين را دانش و بينش خود را گسترش مي دهند.

۱۱- تربيت از طريق قصه و سرگذشت اقوام و ملل در قرآن با ذكر قصه ها توجه افراد به اصول و حقايق اخلاقي جلب مي شود . گاهي با ذكر داستانها مي توان در تربيت افراد اقدام نمود . تربيت از طريق قصه ها در مراحل مختلف رشد مفيد است. براي مثال ، براي مانوس ساختن كودكان و نوجوانان به مفاهيم و اصول ديني و اخلاقي گاهي بهتر است ، از داستانها و قصه ها استفاده كرد. در مطالعه داستان پيامبران نکته هاي آموزنده براي خردمندان است. (يوسف / ۱۱۱) در مطالعه ي حيات اقوام و ملل نيز نکته هاي اساسي تربيتي مطرح مي شوند. در اين زمينه عامل ترقي و تعالي مشخص مي گردد . به همين صورت عامل اضمحلال و انقراض اقوام و ملل نيز مطرح مي شود. در قرآن عامل رستگاري اقوام و ملل ايمان به خدا و جهاد و تلاش در راه او كه همان مسير كمال معنوي ، حكمت ، عدالت و ايتار و از خودگذشتگي است ذكر شده است

به طور كلي در پند و اندرز ، در مثلها ، در قصه ها ، و در بيان سرگذشت اقوام و ملل چند چيز مورد نظر است: الف) آگاه كردن افراد از آنچه پسنديده يا ناپسند است

ب) روشن كردن نقش افراد و مسئوليت آنها در انجام كارها

ج) تجسم آثار و نتایج هر عمل

د) طرح معیار های اساسی

ی) ترغیب افراد به تعقل و تفکر درباره ی داستانها و اقدام به تربیت خود

۱۲- دعا و نیایش یکی از روشهای تربیتی اساسی اسلام دعا و نیایش به درگاه خداوند است. در آیه ی ۷۷ سوره ی

الفرقان اهمیت دعا در جلب عنایت الهی ذکر شده است: ای رسول به امت بگو اگر دعای شما نبود خدا به شما چه

توجه و اعتنایی داشت

الف) دعا به منظور هدایت ب) دعا به منظور استغفار و توبه ج) دعا به منظور پیوسته به یاد خدا بودن د) دعا در زمینه

اخلاص

نظام تربیتی چیست؟

کلمه نظام از جمله کلماتی است که از حیث علمی برخوردار است از این جهت پاره ای از نویسندگان یا پیروان افکار و

عقاید مختلف سعی دارند نظریات خود را به صورت نظام معرفی کنند. معمولاً در یک نظام با اجزا، کل، رابطه و تاثیر

دوجانبه اجزا و کل، وحدت و هماهنگی و نقش اجزا و کل سرو کار داریم. در نظام تربیتی علاوه بر مفاهیم، نظریات،

اصول و قواعد اموری مانند هدف، روش، فعالیتها نیز اجزای اصلی نظام را تشکیل می دهند. علاوه بر این یک نظام تربیتی

باید جزئی از نظام فکری و نظام ارزشی جامعه باشد. در نظام تربیتی باید رابطه دوجانبه و منطقی اجزای با هم در نظر

گرفت. در نظام تربیتی هدفها، روشها، فعالیتها، نظریات و قواعد همه باید در یک طرح منطقی با هم ارتباط پیدا کنند و

در عین حال نظام تربیتی باید مانند جزئی فعال در ارتباط با کل نظام فکری جامعه رسالت خود را انجام دهد

نظام تربیتی در ایران

۱- موسسات آموزشی جدید تشکیل دارالفنون تا حدی برای تامین نیاز به متخصصان در رشته های پزشکی، معماری و

ارتش صورت گرفت. نظر به اینکه استادان خارجی در دارالفنون به تدریس اشتغال داشتند قهراً هدف، روش و محتوای

برنامه آموزشی از ابتدا تحت تاثیر نظامهای تربیتی غربی قرار گرفتند. آموزش عالی کشور ما که پس از تشکیل دارالفنون

بطور رسمی آغاز به کار کرد، تحت تاثیر فرهنگ غرب قرار گرفت. دبستانها و دبیرستانها نیز در حد وسیع از لحاظ

سازمان، برنامه، محتوای دروس و عناوین تقلیدی از موسسات تربیتی غرب هستند. ابتدا یک دوره ی ابتدایی شش ساله

به تقلید از سازمانهای تربیتی فرانسه، به وجود آمد. دوره دبیرستان نیز به دو قسمت تقسیم شد، دوره ی اول دبیرستان سه

سال بود و تا حدي جنبه ي عمومي داشت . و دوره ي دوم متوسطه از دو رشته تشكيل مي شد، رشته ي علمي و رشته ي ادبي . پس از چندي سازمان آموزش متوسطه را تغيير دادند . دوره اول يا دوره ي عمومي از سه سال به پنج سال تمديد شد و در سال ششم متوسطه رشته هاي طبيعي ، رياضي و ادبي تاسيس شد . همراه با مدارس متوسطه مدارس حرفه اي تشكيل شدند . تشكيل مدارس حرفه اي نيز در حد وسيع به تقليد از موسسات حرفه اي كشورهاي غربي صورت گرفت

۲- نظام به اصطلاح جديد آموزش و پرورش با توجه به پاره اي از مسائل آموزشي بويژه افزايش فارغ التحصيلان مدارس متوسطه و علاقه آنها به شركت در امتحانات ورودي دانشگاهها اولياي آموزش و پرورش تصميم گرفتند نظام آموزشي را تغيير دهند. دوره ي ابتدايي را بدون دليل از شش سال به پنج سال كاهش دادند . برنامه دوره ي راهنمايي را طوري تدوين كردند كه درك محتواي مواد درسي براي معلم و شاگرد مشكل بود . وضع متوسطه و تقسيم آن به نظري ، جامع ، خدمات و مشابهت برنامه هاي درسي دوره ي نظري و جامع بي پايجي اين برنامه را نشان مي داد . تربيت معلم وضع اسف انگيزي در اين نظام دارد. فارغ التحصيلان ابتدايي با شركت دو يا سه سال در برنامه هاي خاصي مي توانند معلم شوند . سپاه دانش تقليدي بود از آنچه در كشورهاي ديگر مثل تركيه انجام شده بود . نظام مذكور نه در زمينه ي تربيت صاحبان حرفه موفق بود و نه موفق شد جلوي ، هجوم فارغ التحصيلان را به دانشگاه بگيرد . و نه به طور كلي از لحاظ هدف روشن و برنامه ها جنبه ي علمي و منطقي داشت

۳- آموزش عالي در ايران آموزش عالي نيز وضعي اسف بارتر از آموزش ابتدايي و متوسطه دارد. دارالفنون را به صورت دانشگاه در آوردند . برنامه ريزي دانشگاه تهران نيز نه مطابق موضوعات علمي بود و نه براساس نياز هاي جامعه بوجود آمده بود . و به طور كلي جز در رشته ي پزشكي و تا حدي در رشته هاي فني و حقوق و كشاورزي در باقي رشته ها . فعاليتي اساسي نداشت

۴- نظام تربيتي در حوزه هاي ديني با توجه به آنچه در باره ي نظام تربيتي گفته شد ، تنها نظام آموزشي كه در ايران از قرنها پيش تاسيس شد و هم اكنون نقش خود را ايفا مي نمايد همان نظام تربيتي حوزه هاي ديني است . نظام تربيتي ديني هدفهاي معين دارد . برنامه هاي آموزشي اين نظام با هدفهاي آن هماهنگ مي باشد. روش آموزش در اين نظام معين و از لحاظ تربيتي جالب است . نظام تربيتي مدارس ديني يك رابطه ارگانيك يا حياتي با نظام اسلامي دارد

الف) هدفها در نظام تربيتي حوزه هاي ديني . هدفهاي معنوي و تربيتي

. پرورش افرادي موحد

. پرورش افراڊي با تقوا

. پرورش افراڊي متفكر

. پرورش افراڊي مسلمان

. پرورش افراڊي وارسته ، افراڊي كه در صدد كسب ارزشهاي معنوي باشند

. پرورش افراڊي دانشمند

. پرورش افراڊي متعهد و مسئول در برابر نظام فكري و جامعه

ب) هدفهاي آموزشي

. آشنائي به مباني توحيد

. آشنائي به قرآن

. آشنائي به اخبار و احاديث معتبر اسلامي

. پرورش قدرت استنباط احكام اسلامي

. آشنائي به علوم مقدماتي

. آشنائي به مباني صرف و نحو

. آشنائي به ادبيات و معاني و بيان در زبان عربي

. آشنائي به اصول بمنظور درك بهتر مفاهيم و احكام اسلامي

. آشنائي به آرا و نظريات فقها

ج) برنامه‌هاي آموزشي

صرف و نحو عربي، اصول، فقه، فقه و اصول در سطح عالي فلسفه انعطاف پذيري در برنامه درسي برنامه

درسي از پيش تعيين نشده است. زمان آموزش هر درس محدود و معين نيست. آموزش براي همه يكسان نيست. ترتيب

... انتخاب دروس ترتيبی منطقي است و

نحوه آموزش آمادگي شاگرد: تا شاگرد آماده نباشد به تحصيل در رشته ي معين اشتغال نمي ورزد. تجربيات قبلي: تجربه

ي قبلي هر شاگرد به عنوان يك عامل اساسي در انتخاب درس تازه در نظر گرفته مي شود. انگيزه ي يادگيري: شاگرد

در مدارس ديني از هدف خواندن هر درس آگاه است. نقش شاگرد: در مدارس ديني شاگرد نقش فعال در يادگيري

دارد. انتقال یادگیری: در مدارس دینی انتقال یادگیری از يك موقعیت به موقعیت دیگر به آسانی صورت می گیرد. فهم و تعقل: فهم و تعقل در سطح وسیع آموزش مدارس دینی را از مدارس جدید حتی از بسیاری از مدارس عالی متمایز می سازد

(د) روش آموزش در مدارس دینی

روش ارایه ی مطالب : معلم در این روش فعال است .او آنچه را آموخته به ذهن شاگردان منتقل می کند . روش ابراز عقیده : در این روش موضوعات مختلف مطرح می شوند و شاگردان در باره هر موضوع اظهار عقیده می کنند

روش بحث و تحقیق : روش اساسی در آموزش روش بحث و تحقیق است. در اجرای این روش معلم و شاگرد از برخورد به مطالب کتاب و با استفاده از تجربیات خود در مشخص کردن مسائل اساسی اقدام می کنند درس خارج

طلاب پس از تمام کردن دوره ی سطح در درس خارج شرکت می کنند.در درس خارج محدودیت کتاب و درس از میان می رود . فرض بر این است که شاگرد اطلاعات لازم را کسب نموده است بطور کلی آنچه نظام تربیتی حوزه های دینی را متمایز می سازد خصوصیات زیر است:

. توأم ساختن تقوا و علم

. ایمان به آنچه فرا گرفته می شود

. جامعیت و گسترده بودن هدفها

. انعطاف پذیری در برنامهها

. مواد برنامه با توجه به هدفها انتخاب می شوند

. محتوای هر ماده نیز با هدفهای تربیتی و آموزشی همانند است

. آنچه در یادگیری موثر است عملاً مورد توجه می باشد

. انگیزه ی تحصیل و تعلم قوی و برتر از تحصیل مدرک یا کسب امتیازات مادی است

. تفاوتهای فردی به نحو کامل رعایت می شود

. استقلال شاگرد در انتخاب استاد ، درس ، کتاب و ابراز عقیده محترم شمرده می شود

استاد و شاگرد هر دو از يك هدف پيروي مي كنند.

موفق باشيد